

Таким чином євроінтеграційний поступ нашої країни став важливим напрямом діяльності не лише з точки зору подальшої адаптації вітчизняного законодавства до норм і стандартів ЄС, а й, по суті, формування правової держави в Україні. Важливою передумовою реалізації цього курсу є також досягнення національної консолідації зі стратегічних питань, налагодження ефективної системи взаємозв'язків між громадськістю, владою та мас-медіа, створення нових каналів зв'язку з представниками європейської спільноти – політиками, науковим загалом, підприємцями, журналістами. Усе це має прислужитися реалізації ідеї правової держави.

Водночас слід мати на увазі, що правову державу не можна побудувати, обмежившись прийняттям законів, навіть найдемократичніших. Крім прогресивного законодавства має сформуватися система суворого додержання й виконання законів усіма суб'єктами: державою, державними органами, суспільними організаціями, посадовими особами та громадянами. Це тим паче важливо в умовах перехідного періоду, коли одночасно з новими формами суспільних відносин іще зберігаються старі. Поряд з удосконаленням законодавства не менш важливою умовою побудови правової держави є підвищення якості юридичної практики, котра, своєю чергою, залежить від правової, професійної культури тих, хто створює та застосовує законодавство.

Іще одним не менш важливим напрямом зосередження зусиль держави й суспільства для формування

правової держави в Україні є підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян, посадових осіб і самого суспільства. Високий рівень правової культури та правової свідомості – це необхідна умова для утвердження в суспільстві законності, справедливості, встановлення гідної атмосфери, в якій Людина, Громадянин можуть вільно жити й розвиватися як особистості, а також стверджувати себе і державу в новій якості.

Джерела

1. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми. – К. – Юридична думка, 2005.
2. Ковальова О. О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. – К. – 2003. – С. 281.
3. Кудряченко А. І. Європейський вибір України: досягнення, виклики та перспективи // Віче. – 2009. – № 16.
4. Філоненко Р. Ю. Демократизація українського суспільства як складова процесу європейської інтеграції України // Політологічний вісник – 28. – К. – 2007. – С. 212.
5. Чебаненко О., Ковріженко Д. Основні результати і проблеми виконання плану дій Україна – ЄС: У контексті розбудови демократії та втілення в життя принципу верховенства права // Політика і час. – 2007. – № 3. – С. 25.

Анатолій СЕЛІВАНОВ,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України

Судова влада в правовій державі: нові принципи забезпечення ефективності

У сучасній конституційній державі суд має головне призначення – зберігати діюче право, але, здійснюючи правосуддя, він продовжує бути і творцем права. Ця думка видатного філософа та правознавця Б. Кістяковського залишається актуальною кожного разу, коли оцінюється здатність судової влади реалізувати надані повноваження в розв'язанні спорів, забезпеченні відповідальності учасників правовідносин, котрі беруть участь у судових процесах, виконанні судових рішень. Юридична наука вже визначила своє ставлення до змісту й обсягу такої категорії, як «судова влада», при цьому прийнято аксіоматичне ставлення вчених до існування постулату: «Єдиною формою реалізації судової влади в правовій державі є правосуддя».

Методами (способами) реалізації правосуддя вступають різні види процесу. Свого часу деякі зацікавлені політики намагалися визнати третейський розгляд справ правосуддям, що було неприйнятним навіть під час схвалення відповідного закону в парламенті й тому було відхилено. Не випадково суспільство дивиться на суди як на владу, котра примушує діяти право, зафіксоване в Конституції та законах. Водночас залишається гостро дискусійним питання: чи може суд бути «творцем нового права»? А якщо його акти визнавати джерелом права, то в такому разі, чому Конституція України визнала єдиним законодавчим органом лише Верховну Раду?

Отже в теоретичному аспекті важливо з'ясувати, наскільки суди в правовій державі можуть претендувати на статус «судової влади». При цьому йдеться саме про природу судової влади, оскільки владні засади мають утворювати судову юрисдикцію при розв'язанні спорів і конфліктів, прийнятті судових рішень, яким повинні підкорятися всі суб'єкти права. Всі суб'єкти державної влади зацікавлені в посиленні владних засад судової влади, сподіваючись і домагаючись переваг у задоволенні їхніх інтересів, що залежить остаточно від суддів.

У правовій державі суди не можуть конкурувати з правотворчою, законодавчою діяльністю парламенту.

Спрямованість законодавця, як відомо, інша: забезпечувати правом державу у вигляді формально закріплених правил (норм), а це стосується і членів суспільства, оскільки вони встановлюють передусім конституційний правопорядок. Проте не виникає умов визначення права певного змісту, не існує й виникнення *a priori* права, оскільки суди скористалися б цією обставиною й вивищилися б над іншими суб'єктами влади. Судова влада постійно проявляє інтерес до інших суб'єктів, котрі мають функції правотворення. Воно є прямим завданням держави, яка, використовуючи приписи (норми, принципи) Конституції й інших законодавчих актів, здійснює державне управління, що вимагає видання праворозпорядчих актів президентом і урядом.

Така практика, перебуваючи в полі зору судової влади, підпадає під судовий контроль. А отже створення позитивного права в системному розумінні без судової влади неможливе.

Керуючись статтею 19 Конституції України, вся правоустановча діяльність суб'єктів владних повноважень підпадає під нормоконтроль органів правосуддя, але найвагомішим є конституційний нормоконтроль. Нормативні приписи органів державної влади й місцевого самоврядування відіграють важливу роль у суспільстві. Однак завжди буде доречною постановка питання: яка юридична природа нормативних актів (конституційна, правоутворююча, нормативно-зобов'язуюча (розпорядча й підзаконна)? Звідси доходимо висновку: у позитивному праворозумінні можна знайти відображення правової активності уповноважених суб'єктів, котрі на виконання своїх функцій творять «законодавство» в широкому розумінні, проте існують межі конституційності та законності. Судова влада є пасивною формою державного упорядкування нормативно-правового масиву й тому навряд чи прийнятним є застосування до неї такого поняття, як «судовий нагляд», оскільки ініціатива проведення правової перевірки формально діючих актів за власною ініціативою судів неможлива. Проте очевидним для забезпечення реального втілення принципу правової держави є існування концентрованої, тобто сильної судової влади з максимально ефективним судочинством. Можна спостерігати, як часто до судової влади застосовується тиск, намагання змінити через суддів саме функціональне призначення судів – бути незалежною та неупередженою до всіх учасників правовідносин судовою владою. Адже діалектика функціонування судової влади засвідчує: на неї державні органи, передусім виконавчої влади, дивляться як на інструментальну структуру з повноваженнями винесення власних рішень по відношенню до закону. Так, виникає потреба навіть з'ясувати, наскільки прийнятні надмірні повноваження, які самостійно, без конституційних дозволів, привласнюються главою держави, урядом, органами державного управління тощо. Саме в таких випадках судова влада допомагає державі утверджуватися як правова, коли панування права стає головною її ознакою по відношенню до статусу особи та громадянина, задоволення їхніх інтересів. Розмежування «конституційності» й «законності» довірено здійснювати саме судовій владі, зважаючи на те, що вона повинна бути поза політикою, поза процесами боротьби за владу політичних сил і окремих осіб (Президента, Прем'єр-міністра), поза втручанням у державне управління (виконавчу та розпорядчу діяльність).

Характеризуючи таким чином судову владу у правовій державі, важливо не тільки досліджувати її місце та роль у державі в аспекті поділу влади, а й визначити перспективи досягнення ефективного

функціонування всіх складових судового механізму, тобто виправдовувати своє призначення служити інтересам суспільства, держави, захищати права та свободи громадян.

Отож, ретельного теоретичного аналізу потребує важлива проблема – формування доктрини ефективного правосуддя. Це пов'язано з негативними процесами (неефективне, недоступне, неприйнятне судочинство), які останніми роками викликали недовіру до судової влади. Доктрина ефективного правосуддя передбачає введення нових принципів здійснення судочинства (реалізацію повноважень з новим підходом до об'єктивного й незаангажованою владою правосуддя).

Новелізація принципів правосуддя передбачає доктринальне формування нового мислення з позицій концепції судового права як науки й навчальної дисципліни. До нових принципів правосуддя, на наш погляд, слід віднести такі:

Перший принцип – обов'язкове дотримання територіальної завершеності в розгляді судових справ з визначенням вичерпної предметної підсудності. (Це означає, що всі обставини у справах мають бути встановлені територіальними судами, виключаючи можливість їх окремого розгляду, якщо виникають додаткові недосліджені раніше обставини (факти) в апеляційній і касаційній інстанціях. Хіба прийнятною є самостійна судова підсудність – постановляти в апеляційних судах нові рішення, отримуючи факти, докази, які не були предметом розгляду в першій інстанції? Прикладів більш ніж досить.)

Другий принцип – застосування в усіх справах судового розгляду (крім конституційних і кримінальних) скорочених процедур за принципом судового самообмеження. Інакше принцип прямої дії норм Конституції, застосування міжнародних конвенцій залишається без судового сприйняття як безпосередньо діюче право.

Третій принцип – досудовий розгляд переговорного залагодження спорів, включаючи умови встановлення відповідальності (з визначенням вини) в адміністративних і кримінальних правопорушеннях. Особливо це стосується вирішення в такий спосіб господарських спорів, коли суддя може виступати в досудовому роз'язанні економічних спорів як особа, котрій цілком довіряють обидві сторони та треті залучені особи.

Четвертий принцип – застосування судової визначеності (реальної перспективи) щодо забезпечення виконання правосудних рішень способами їх виконання, вказаними в судових рішеннях.

П'ятий принцип – суддівська добродійність. Він означає позбавлення суддів права самостійно вирішувати в процесі заявлені їм відводи, оскільки на всіх рівнях судової системи це право має бути закріплено лише за головами судів. Потрібно законом надати головам судів право процесуального контролю над проходженням у судах справ, при цьому вирішальне значення в оцінках правомірності дій суддів мають відігравати строки розгляду справ і скарг учасників процесу. До цього повинні бути залучені й органи прокуратури (у змінах до законів слід передбачити право прокурорського реагування на порушення принципу доступного правосуддя).

Шостий принцип – професійна суддівська бездоганність (самообмеження суддів як ідеологічна аксіома професійного статусу), оскільки цей вид державної служби пов'язаний із суспільною довірою до судової влади.

Сьомий принцип – безперервність судового процесу й право судді розпочинати ведення нової справи, коли завершено провадження попередньої. Важливо в законах доктринально змінити регулюючий механізм

стадій судочинства, надавши судді повноваження реалізувати власну правосуб'єктність як єдино обумовленого суб'єкта здійснення правосуддя.

Восьмий принцип – встановлення процесуальної активності прокурора, що означає надання йому нових повноважень представляти функцію держави – реагування на кожне процесуальне порушення законності з боку суддів, оскільки конституційно закріплена функція представництва інтересів держави та громадянина нині фактично паралізована.

Дев'ятий принцип – розширення повноважень судів усіх рівнів щодо застосування конституційного нормоконтролю з метою виявлення порушень конституційних принципів у сфері публічно-правових відносин.

Доктринальний підхід до визначення нових принципів у системі правосуддя дає змогу продовжувати

концептуальну модель судової реформи, яка відображена у нових законах, підготовлених під патронатом так званої робочої групи, затвердженої Президентом України. «Вибір варіанта судової реформи це справа політиків, а не суддів, адже судова система не здатна сама себе реформувати...»¹. З такою позицією універсальних правознавців І. Коліушка та Р. Куйбіди можна було б погодитись, але коли йдеться про те, що політики привласнюють право фахівців, називають себе вченими з професійними знаннями особливого виду – судової влади, суспільство повинне бути готовим зазнати всіх негараздів нових експериментів і заплатити дорогу ціну за нововведення, котрі через певний час (як це було з «малою» судовою реформою) виявляться більше негативними, ніж конструктивно прийнятими для нього.

¹ Коліушко І., Куйбіда Р. Пріоритети судової реформи на сучасному етапі // Право України. – 2010. – № 5. – С. 56.

Михайло ТЕПЛЮК,
кандидат юридичних наук,
заступник керівника апарату
Верховної Ради України,
керівник Головного юридичного
управління

Проблемні питання введення в дію Конституції України

Уже минуло понад 14 років після ухвалення Конституції незалежної України. Тож варто проаналізувати, якою мірою втілені в життя та реалізуються її положення. Такий аналіз, звісно, потребує зусиль багатьох учених-правознавців, оскільки проблема дії права й, зокрема, Основного Закону взагалі є досить складною й багатоаспектною.

Зважаючи на вимоги до обсягу публікації, ми торкнемося лише одного з аспектів проблеми, а саме питання введення в дію Конституції, яке невиправдано залишається поза увагою вітчизняної теорії права.

Якщо звернемося до практики введення в дію попередньої Конституції УРСР 1978 року й порівняємо її з введенням у дію Конституції України 1996-го, одразу побачимо декілька відмінностей. По-перше, акт прийняття Конституції УРСР супроводжувався Декларацією Верховної Ради УРСР від 20 квітня 1978 року, в якій ішлося про прийняття Конституції (Основного Закону) УРСР й оголошувалося про введення її в дію з 20 квітня 1978 року.

По-друге, в цій Конституції взагалі нічого не було сказано про дію попередньої Конституції й інших правових актів. І лише в статті 170 зазначено: всі закони й інші акти державних органів Української РСР видаються на основі та відповідно до цієї Конституції. По-третє, в ній не передбачено жодних перехідних положень.

Із цього можна зробити висновок: Конституція УРСР 1978 року фактично закріплювала систему відносин, які вже склалися на час її прийняття. Лише за такої умови введення в дію вказаної Конституції з дня її прийняття є зрозумілим і може вважатися таким, що не порушує вимог юридичної техніки, оскільки сам Ос-